

Sananvastuun ja -vapauden paini

Pilakuvakiista suomalaisten sanomalehtien pääkirjoituksissa ja kuvituksessa

Suomalaisten sanomalehtien suhtautumisessa profeetta Muhammedin pilakuvien julkaisua koskeneeseen kiistaan talvella 2006 on suuria eroja. Tämä ilmenee tutkimuksestani, joka selvittää kriisiin liittyviä pääkirjoituksia ja kuvitusta yhdeksässä suomalaisessa sanomalehdessä.

Pilakuvakiista on ilmiönä hyvin poikkeuksellinen. Tanskassa syksystä asti kytentynyt protestointi eteni tammikuun 2006 lopulla äärimmäisen nopeasti globaaliksi, uhkaavaksi ja osin väkivaltaiset muodot saaneeksi tapahtumaketjuksi, jota uutisoitiin laajasti. Viestimet eivät voineet tyytyä passiivisesti seuraamaan tilannetta. Niiden oli paitsi uutisoitava, myös tehtävä lukijoille selväksi kantansa niinkin painavista ja perustavista asioista kuin sananvapaudesta ja uskontojen kunnioittamisesta. Samalla viestimet joutuivat punnitsemaan suhtautumistaan länsimaisen ja islamilaisen sivilisaation kohtaamiseen.

Karikatyyrien julkaisemista sekä käsityksiä sananvapaudesta ja kuvavalinnoista koskevat lehtien linjanvedot poikkeavat hyvinkin paljon toisistaan. Jakauma on yllättävän laaja ottaen huomioon sen, että aihe ei suoraan liity esimerkiksi kotimaan päivänpoliittisiin tai alueellisiin kysymyksiin – seikkoihin, joissa eriävät kannat tyypillisesti ilmenevät.

Tutkimuksessa on mukana yhdeksän suomalaista seitsemänpäiväistä sanomalehteä neljän viikon ajalta, 23.1.–19.2.2006 (ks. taulukko 1). Lehtien valinnassa olen painottanut alueellista kattavuutta. Lehtien numeroita kertyy tältä jaksolta yhteensä 252, ja niissä julkaistaan 814 aihetta käsittelevää juttua¹ ja 374 valokuvaa.

Maanantaina 23.1. aihe on kuumentunut Tanskassa, mutta ei vielä näy Suomessa. Ensimmäiset maininnat julkaistaan Helsingin Sanomien (HS) ulkomaanosivuilla 26. ja 27. tammikuuta. Seuraavan viikon alussa HS:n ohella useat lehdet julkaisevat lyhyet uutiset, joissa pääpaino on Tanskan tuotteiden boikotoinnissa Lähi-idässä. 31.1.–17.2. kaikissa tutkituissa lehdissä julkaistaan aiheesta vähintään yksi juttu.

Yksittäisistä lehdistä aihetta käsitellään eniten Helsingin Sanomissa. Yllättävää on, että maan toiseksi suurimmassa seitsemänpäiväisessä sanomalehdessä Aamuleh-

	Pilakuvakiista		Muhammed-karikatyyrit		Aiheen muut kari- katyyrit	Muut Mu- hammed- -kuvat	Pääkirjoi- tukset (*)
	jutut	valokuvat	alkuperäiset	uutiskuvissa			
AL	74	51	-	1	2	-	4 (5)
ESS	90	46	-	1	-	-	3 (3)
HS	147	72	-	1	5	2	3 (8)
Kaleva	92	45	-	-	-	-	4 (7)
Karjalainen	76	37	-	-	-	-	2 (5)
Lapin Kansa	74	25	-	1	-	-	3 (6)
Pohjalainen	86	25	-	-	-	1	3 (4)
Satakunnan Kansa	93	34	-	-	-	-	2 (4)
Savon Sanomat	82	39	-	-	1	-	4 (5)
	814	374	0	4	8	3	28 (47)

*) Suluissa oleva luku kertoo pilakuvakiistaan liittyvien pääkirjoitussivun juttujen kokonaismäärän. Sen edessä oleva luku ilmaisee tutkimuksen kriteerit täyttävien ja siis analysoitujen juttujen määrän.

Taulukko 1. Pilakuvakiistan juttujen, kuvien ja karikatyyrien määrät tutkituissa lehdissä.

dessä julkaistaan vain hieman yli 70 juttua, mikä on puolet HS:n määrästä. Aamulehti jakaakin Lapin Kansan ohella viimeisen sijan juttujen määrässä. Sen sijaan valokuvien määrässä Aamulehti on selkeästi toisella sijalla.

Pääkirjoitussivulla asiaa kommentoi ensimmäiseksi Aamulehti 31.1. Etelä-Suomen Sanomat (ESS), Kaleva ja Savon Sanomat seuraavat päivää myöhemmin ja Helsingin Sanomat 2.2. HS:ssa julkaistaan lopulta eniten aihetta käsitteleviä juttuja pääkirjoitussivulla, kaikkiaan kahdeksan, mukaan lukien ulkopuolisten asiantuntijoiden kirjoitukset.

Koko tutkimusjaksolla on yhteensä 47 pääkirjoitussivun juttua, jotka liittyvät pilakuvakiistaan. Lopulliseen 28 kirjoituksen tutkimusotokseen on kelpuutettu vain varsinaiset aiheen pääkirjoitukset sekä lehden omien toimittajien laatimat kolumnit ja alakertatyypiset kirjoitukset. Niiden kaikkien tuli ottaa kantaa nimenomaan alkuperäiseen tapahtumaan, eli pilakuvien julkaisuun ja sen seuraamuksiin.²

Karikatyyrit uutiskuvissa

Tutkimusjaksolla yksikään lehdistä ei julkaise sellaisenaan kohun aiheuttaneita, profeetta Muhammedia esittäneitä karikatyyrejä. Sen sijaan neljä lehteä julkaisee uutiskuvia, joissa karikatyyrit näkyvät joko ulkomaisten lehtien sivuilla tai

internet-palstoilla. Uutiskuvina karikatyyrit julkaisseet lehdet ovat AL (2.2.), ESS (3.2.), HS (2.2.) ja Lapin Kansa (3.2.). Koska kukin lehti julkaisee vain yhden tämän tyyppisen uutiskuvan, on karikatyyrien epäsuorakin näyttämisen siten varsin harvinaista suomalaisessa aineistossa.

On varmaa, että näiden kuvien julkaisemista on punnittu tarkasti, sillä lehden lukijan kannalta ei ole lopultakaan mitään eroa siinä, nähdäänkö karikatyyrit sellaisinaan vaiko osana uutiskuvaa. Jos lehdessä ollaan sitä mieltä, että karikatyyrien julkaiseminen loukkaa tiettyä uskontokuntaa, niin loukkaaminen tapahtuu myös karikatyyrejä sisältävissä uutiskuvissa. Kiintoisaa on, että islamilaiset yhteisöt eivät tiettävästi ole ainakaan toistaiseksi tuominneet näitä uutiskuvia.

Mitkä syyt ovat johtaneet julkaisemiseen? Vain kahden lehden – Aamulehden ja Helsingin Sanomien – pääkirjoituksessa otetaan suoranaisesti kantaa karikatyyrien julkaisemiseen omassa lehdessä. Sen sijaan Etelä-Suomen Sanomat ja Lapin Kansa eivät perustele julkaisemista millään tavoin.

Aamulehdessä 3.2. todetaan: ”Aamulehti ei ole julkaissut Jyllands-Postenin kohukuvaa, koska sananvapaudella on vapaan ilmaisun ohella toinenkin ulottuvuus. Sananvapauteen liittyy vastuu olla julkaisematta aineistoa, jonka jokseenkin varmasti tietää loukkaavaksi.” Kirjoitus on päätoimittaja Matti Apusen. Ristiriitaiseksi selkeän viestin tekee se, että edellisen päivän lehdessä on julkaistu yksi uutiskuva, jossa etualalla on ranskalaisen Le Dossier -lehden sivu. Karikatyyrit ovat siitä selvästi katsottavissa. Päätoimittajan lausuman ja julkaisun kuvan ristiriitaa selittää tiettävästi tietokatko toimituksessa. Yllättävää on, että katko on tapahtunut näin herkässä asiassa.

Helsingin Sanomat julkaisee ulkomaanosastolla 2.2. kuvan, jossa saksalaismies esittelee lehtikojulla Die Welt -lehden etusivua, jolle on painettu yksi ronskeimmista karikatyyreistä. Saman numeron pääkirjoituksessa HS pohtii kyseisen kuvan julkaisua: ”Helsingin Sanomat ei ole julkaissut Muhammed-kuvia, tässä lehdessä julkaistavia uutiskuvia lukuun ottamatta, siksi, että ne osoittavat huonoa makua.” Lehti jättää portin raolleen karikatyyrien myöhemmälle julkaisemiselle: ”Mutta saatamme joutua harkitsemaan asiaa uudestaan, jos islamilaisen maailman painostus sananvapauden perustaa vastaan jatkuu.”

Lapin Kansa kritisoi jyrkästi tätä Helsingin Sanomien linjausta. Pääkirjoitussivun kolumnissa 5.2. päätoimittaja Heikki Tuomi-Nikula siteeraa yllä mainittua kohtaa ja kommentoi: ”Kieltämättä Helsingin Sanomat on mahtava lehti. Se voi hyppyyttää Suomessa melkein ketä haluaa. Islamilainen maailma on

” Lehden lukijan kannalta ei ole lopultakaan mitään eroa siinä, nähdäänkö karikatyyrit sellaisinaan vaiko osana uutiskuvaa.

kuitenkin toinen juttu. [...] Ylimielisellä uhkailulla ei islamilaiseen maailmaan sanavapautta viedä eikä demokratiaa rakenneta.” Tähän nähden jokseenkin ihmeellistä on, että kaksi päivää aiemmin Lapin Kansa on julkaissut Muhammed-karikatyyrin sisältävän uutiskuvan. (*Toim. huom. ks. päätoimittaja Heikki Tuomi-Nikulan kommentti sivulla 58.*)

Itse pilakuvakiista päättyy erittäin niukasti – vain kolmessa lehdessä – karikatyyrien kohteeksi. Aamulehdessä on tutkimusjaksolla kaksi ja Savon Sanomissa yksi tällaiseksi luettava pilapiirros. Mainittujen piirrosten käsittelytapa on varsin maltillinen. Sitä vastoin Helsingin Sanomat poikkeaa tässäkin selvästi muista tutkituista lehdistä. Siinä julkaistaan viisi karikatyyriä, joista osa kommentoi aihetta hyvinkin oivaltavasti, mutta jokseenkin kovalla otteella. Nämä karikatyyrit toimivat siten ikään kuin varaventtiilinä, jonka avulla lehdessä pysytään kommentoimaan arkaluontoista aihetta satiirin keinoin. Tämä on tuttua monista ulkopoliittisista aiheista – seikka, jota HS valaisee suuressa poliittisten pilapiirrosten historiaa käsittelevässä kulttuurisivun jutussa (12.2.).

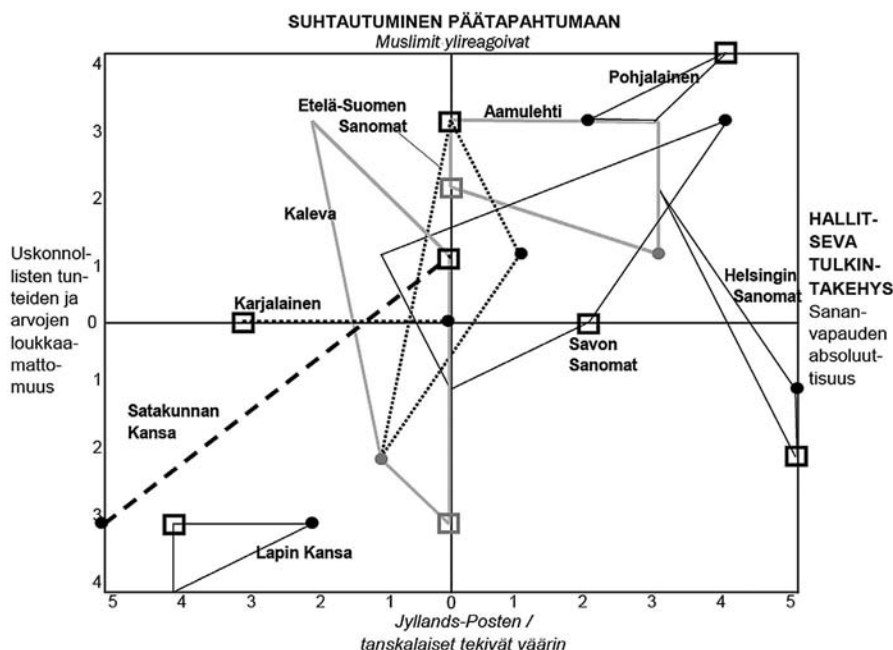
Kaksi lehteä julkaisee profeetta Muhammedia esittäviä ”tavanomaisia” kuvia – siis muita kuin karikatyyrejä. HS:ssa on 12.2. kaksi kuvaa suomalaisesta, profeetta Muhammedin elämää esittelevästä kirjasta, jonka kansikuva on jouduttu kohun vuoksi vaihtamaan. Helsingin Sanomat näyttää alkuperäisen kannen, jossa siis on Muhammed-piirros. Pohjalaisen yleisönosastossa on 10.2. piirroskuva, jonka sanotaan olevan tarkemmin määrittelemättömästä arabialaisesta kirjasta. Kuvassa profeetta Muhammed joukkoineen piirittää linnaa.

Suomalaisen aineiston kuvasto poikkeaa esimerkiksi saksalaisesta selkeästi. Saksalainen aineisto on koottu kahden kuukauden ajalta, 15.1.–15.3.2006, ja se käsittää kolmesta suurta sanoma- ja aikakauslehteä, muun muassa Die Weltin, Die Zeitin, Der Spiegelin ja Sternin.³ Tuossa aineistossa kolme lehteä julkaisee alkuperäisiä Muhammed-karikatyyrejä yhteensä seitsemän kappaletta ja kaksi lehteä uutiskuvia Muhammed-karikatyyreistä yhteensä kaksi kappaletta, seitsemässä lehdessä nähdään pilakuvakiistaan liittyviä muita karikatyyrejä yhteensä 26 ja kymmenessä lehdessä Muhammedia esittäviä muita kuvia yhteensä 19.

Varsin kiintoisaa on, että saksalaisessa aineistossa on huomattavan paljon kiistaan liittyviä karikatyyrejä ja muita Muhammed-kuvia. Sen sijaan alkuperäisten Muhammed-karikatyyrien esittäminen on jopa suhteellisesti harvinaisempaa saksalaisessa aineistossa kuin suomalaisessa. Tällaiseen tulokseen päädytään, kun yhdistetään alkuperäisten Muhammed-karikatyyrien ja uutiskuvien luokat. Jos tämän jälkeen kysytään, kuinka monen lehden palstoilla nähdään alkuperäisiä, tanskalaisia Muhammed-karikatyyrejä, vastaus on seuraava: saksalaisessa kahden kuukauden aineistossa neljä lehteä kolmestatoista ja suomalaisessa kuukauden aineistossa neljä lehteä yhdeksästä julkaisee niitä.

Ääripäitä asennekartalla

Kuviossa 1 on kuvattu "asennekarttana" suomalaisten pääkirjoitusten suhtautumista kriisiin. Teksteistä on lähiluennalla seulottu esiin kannanotot päätaapahtumaan, eli pilakuvien julkaisemiseen Tanskassa ja muslimien reaktioihin siihen. Olen soveltanut analyysissä Norman Faircloughin lähestymistapaa. Fairclough näkee diskurssianalyysin yhdeksi päätehtävistä tutkia sitä, kuinka yhteiskunnissa ja kulttuurissa tapahtuvat mittavat muutokset näkyvät tiedotusvälineiden muuttuvissa diskursiivisissa käytännöissä: "Muutokset, jotka ovat luonteeltaan usein alustavia, keskeneräisiä ja sekavia, käyvät ilmi tekstien moniaineksisuudesta ja ristiriitaisuudesta" (Fairclough 1997, 83). Pilakuvakiistaa voidaan hyvällä syyllä pitää Faircloughin tarkoittamana mittavana sosio-kulttuurisena muutoksena. On mahdollista, että osassa lehdistä on hyvin valmiit tulkintakehykset pilakuvakiistalle, kun taas toisissa suhtautuminen vasta hakee uomaansa.

Kuvio 1. Pääkirjoitusten "asennekartat", eli suhtautuminen pilakuvakiistaan ja sen osapuoliin. Pääkirjoitus on analysoitu lähiluennalla ja sijoitettu asennekarttaan. Muuttujia on kaikkiaan neljä, ja jokaisen muuttujan intensiteettiä on arvioitu lopputulemana vaaka-akseleilla asteikolla 0–5 ja pystyakseleilla asteikolla 0–4. Jokainen kirjoitus on sijoitettu vastaavaan kohtaan asennekartassa. Kullekin lehdelle on siten muodostunut jana (vain kaksi pääkirjoitusta) tai alue (kolme tai useampia pääkirjoituksia), joka ilmaisee lehtikohteisesti otoksen kaikkien kirjoitusten asennoitumisen vaihteluvälin. Ympyrällä on asennekartassa ilmaistu kunkin lehden ensimmäisen kirjoituksen ja avoneliöllä viimeisen kirjoituksen sijoittuminen. Katkoviivaa ja harmaata viivan väriä käytetään kartassa selkeyden vuoksi, jotta eri lehdet eivät sekoittuisi keskenään.

Asennekartan vaaka-akselille on määritelty kirjoituksen hallitseva tulkintakehys. Vaihtoehtoina ovat joko sananvapauden absoluuttisuus tai uskonnollisten tunteiden ja arvojen kunnioittamisen loukkaamattomuus. Pystyakselilla luodetaan kirjoituksen asennoitumista päätahtumaan. Ääripäiksi on määritelty väitteet ”Muslimit ylireagoivat” ja ”Jyllands-Posten teki väärin julkaistessaan kuvat ja tanskalaiset ovat hoitaneet huonosti tilanteen”. Näiden tulkintakehysten ja asennoitumisten ei tietenkään tarvitse olla toisiaan poissulkevia, vaan kuten analyysi paljastaa, monissa kirjoituksissa tasapainoillaan niiden välillä. Tällöin sijoitus on lähempänä keskikohtaa kuin akselin ääripäitä. Mutta yhtä selvää on, että joissakin kirjoituksissa jompikumpi on täysin hallitseva tai painokkaampi lähestymistapa.⁴

On selvää, että tällainen kaavamainen katsaus antaa kapean kuvan pääkirjoitusten koko argumentaatioavaruudesta. Mutta se, mihin kaavio vastaa tarkasti, on koko tutkimuksen keskeinen kysymys: onko suomalaisten sanomalehtien suhtautumistavassa pilakuvakiistan ytimeen perustavia eroja.

Asennekartta paljastaa yllättävän suuren hajonnan lehtien välillä suhtautumisessa kriisiin. Tarkasteltaessa kirjoituksia lukumääräisesti ilmenee, että noin puolessa niistä (15 kpl) on vallitsevana asennoitumisena muslimien reaktioiden kritisointi. Kolme kirjoitusta on tässä suhteessa neutraaleja tai neuvottelevia. Sitä vastoin kymmenessä kirjoituksessa hallitsevana on tanskalaisten toiminnan kritisointi. Vaaka-akselilla kirjoitukset jakautuvat tasaisemmin: sananvapauden absoluuttisuutta painottaa yksitoista kirjoitusta, kahdeksassa asennoituminen on joko neutraalia tai neuvottelevaa ja yhdeksässä painotus on uskonnollisten tunteiden ja arvojen kunnioittamisessa.

Kaikkein selkeimmät, vähiten neuvottelua sisältävät linjanvedot ovat luettavissa Lapin Kansasta, Pohjalaisesta ja Helsingin Sanomista. Lapin Kansa ja Pohjalainen sijoittuvat äärimmäisiin kulmiin asennekartalla, ja niiden näkökulmat poikkeavat jyrkästi toisistaan. Lapin Kansa tuomitsee tutkimuksen perusteella kaikkein yksiselitteisimmin Tanskan toimet ja puolustaa voimakkaimmin uskonnollisten tunteiden kunnioittamista. Lapin Kansa myös kritisoi sananvapauden absoluuttisuuden ihannetta.

Tanskan pääministerin ja uljaan vapaan lehdistön olisi pitänyt ymmärtää, että vaikka ihmisten uskonnollisten tunteiden loukkaaminen onkin lain mukaan sallittua, niin se on samalla myös varomatonta, lapsellista ja huonosti harkittua. Myös vieraat kulttuurit ansaitsevat niille kuuluvan kunnioituksen. (LK 4.2.2006).

Monet eurooppalaiset sanomalehdet ovat lähteneet tukemaan Jyllands-Postenia. [...] Jos olisikin kyse sananvapaudesta, tällaiseen vetoomukseen olisi helppo yhtyä. Mutta kun kyse on huonosta mausta, leimaamisesta

ja sivistymättömyydestä, sellaiseen ei ole mitään syytä mennä mukaan. Se vain kertoo viestin siitä, miten kristitty maailma kohtelee toisuskoiden pyhimpiä. Sekö on viesti, jonka eurooppalaiset haluavat lähettää? (LK 5.2.2006).

Tyystin vastakkaista lähestymistapaa edustaa Pohjalainen. Se arvostelee voimakkaasti muslimimaita demokratiavajeesta yleisesti ja niiden toimista kriisin yhteydessä erityisesti: ”Nyt on kyse siitä, että islamilaiset radikaalit ääriaineokset ovat tehneet tikusta asiaa lietsoakseen laajoja ja väkivaltaisia mellaakoita.” (Pohjalainen 11.2.2006)

Sananvapauden puolustaminen korostuu kahdessa jälkimmäisessä kirjoituksessa:

Länsimaista lehdistöä on kivitetty porukalla. Näkyvät poliitikot, erityisesti Tanskassa, ovat arvostelleet Jyllands-Postenia tyhmyydestä. Rähmällään olon ennätyksen teki kuitenkin EU-komission jäsen Franco Frattini. [...] Herra – tarkoitan nyt siis meidän omaa herraamme, en muiden profeettoja – meitä Frattinin kahleilta varjeltiin. (Pohjalainen 12.2.2006).

Kuten edellä on todettu, Helsingin Sanomat jättää oven raolleen karikatyyrien julkaisulle. Lehti puolustaa koko tutkimuksessa johdonmukaisesti ja vielä ehdottomammin kuin Pohjalainen sananvapauden absoluuttisuutta:

Pidemmälle vietyä Muhammed-kiista saa myös sananvapauden kannalta vakavampia sävyjä. Länsimainen media ei koskaan voi hyväksyä sitä, että sen oikeutta arvioida islamilaista yhteiskuntaa myös satiirin ja ironian keinoin rajoitetaan islamilaisista maista. (HS 12.2.2006).

Merkille pantavaa – kenties sattumaa – on, että kolmessa tutkimuksessa Helsingin Sanomien pääkirjoituksessa ainoassakaan ei asetuta puolustamaan uskonnollisten arvojen kunnioittamista. Toisaalta HS:n kirjoitukset sisältävät varsin paljon neuvottelevaa, tasapainottavaa otetta asennoitumisessa Tanskaan ja muslimeihin:

Anteeksipyyntö osoittaa, että Jyllands-Posten on menetellyt harkitsemattomasti ja tietää sen. Tämän pitäisi todellakin riittää islamilaiselle maailmalle, jossa demokratia ja sananvapaus ei todellakaan kukoista. (HS 2.2.2006).

Osassa kirjoituksia vastakkain eivät välttämättä asetu sananvapaus ja uskonnollisten tunteiden kunnioittaminen. Niitä koskeva argumentaatio sisältää paljon neuvottelevia piirteitä tai Faircloughin tarkoittamaa ”moniaineeksisuutta ja

ristiriitaisuutta”. Tämä näkyy monissa Aamulehden, ESS:n, Kalevan, Lapin Kansan ja Satakunnan Kansan kirjoituksissa. Kiinnostavaa on, että sananvapauden (engl. freedom of speech) vastapooliksi jäsentyy näissä lehdissä jotain, mitä voimme kutsua ”sananvastuuksi” (engl. ”responsibility of speech”). Siinä missä Helsingin Sanomat korostaa sanan- ja julkaisuvapauden itseisarvoa, nämä lehdet painottavat julkaisu toiminnan vastuullisuutta. Tätä erontekoa voi pitää merkittävänä. Suomalainen journalismi ei ole ollut yksituumainen ja -ääninen tässä perustavassa asiassa.

Jyllands-Postenin ei kannattaisi kietoa ympärilleen sananvapauden marttyyrin viittaa. [...] vetoaminen sananvapauteen tuntuu pyrkimykseltä paeta omaa vastuuta tehdyistä virheistä. (ESS 4.2.2006).

Mutta sananvapauden käyttö edellyttää myös vastuullisuutta ja hyvää harkintaa. Yrittäessään käydä tanskalaista keskustelua Jyllands-Posten onnistui aidosti loukkaamaan isoa islaminuskoisten joukkoa. [...] Ilmaisunvapauden puolustaminen ei edellytä tekemään asioita, jotka tiedetään jotain uskontoa tai kansanryhmää loukkaavaksi. (Kaleva 1.2.2006).

[...] kyse ei ole oikeastaan sananvapaudesta, vaan sivistymättömyydestä ja tahallisuudesta loukkaamisesta, joka on puettu sananvapauden kaapuun. (LK 5.2.2006)

Länsimaissa kohusta on tullut sananvapauskysymys. Toki se sitä meidän näkökulmastamme onkin, mutta sananvapauteen liittyy aina myös vastuu. Loukkaaminen, ihmisryhmien tai uskontojen solvaaminen ei kuulu sananvapauteen. (SK 3.2.2006).

Tutkimuksen kaikkein neutraaleinta linjaa edustaa Karjalainen. Sen pääkirjoitus (2.2.2006) on jopa niin välttelevä, että siinä onnistutaan lavean kuvailun keinoin olemaan ottamatta lainkaan kantaa tässä määriteltäviin muuttujiin. Myös lehden toinen kirjoitus on varovainen asennekartan pysty akselin osalta, mutta toisaalta lehti asettuu puolustamaan uskonnollisten tunteiden kunnioittamista. Kaikkein eniten yhtäältä ja toisaalta -tyyppistä neuvottelua sisältävät Savon Sanomien kirjoitukset. Toisin kuin Karjalaisessa, Savon Sanomissa otetaan selvästi kantaa kriisin ulottuvuuksiin. Savon Sanomissa asennoitumisten hajonta on suurin myös juttujen välillä, mikä näkyy asennekartan kuvion sijoittumisessa.

Satakunnan Kansan kahden kirjoituksen välillä on suurin jännite yhden lehden sisällä koko tutkimuksessa. Ensimmäinen pääkirjoitus (3.2.) on otsikoitu ”Profeetta Muhammedin kuvien julkaiseminen oli virhe”. Siinä puolustetaan

yksittäisistä kirjoituksista kaikkein voimakkaimmin uskonnollisia arvoja. Toinen kirjoitus (7.2.) suhtautuu huomattavan maltillisesti vapauskäsityksiin ja se tuomitsee väkivaltaiset mellakat.

Toimintakuvat dominoivat

Kuva-analyysin tarkoituksena oli selvittää, minkälaisen painon kukin lehti antaa kuvissaan kriisin eri osapuolille ja millaiset sisällölliset teemat kuvissa hallitsevat. Tämän selvittämiseksi kuvat jaoteltiin sisällön mukaan kolmeen pääryhmään: (1) toimintakuviin, (2) lausunnonantajia sekä (3) Tanskaa tai itse karikatyyrejä esittäviin kuviin (taulukko 2).

	AL	ESS	HS	Kal.	Karj.	LK	Pohj.	SK	SS	kpl
Toimintakuvat	27	33	46	23	28	18	21	18	30	244
Lausunnonantajat	19	8	17	17	9	4	2	13	7	96
Tanska ja karikatyyrit	5	5	9	5	0	3	2	3	2	34
	51	46	72	45	37	25	25	34	39	374

Taulukko 2. Pilakuvakiistan valokuvien pääluokkien kappalemäärät.

Koko aineistosta on toimintakuvia eniten, miltei kaksi kolmasosaa (244 kpl). Lausunnonantajia esittäviä kuvia on neljännes (96) ja muita kuvia alle 10 prosenttia (34). Kaikkein tasaisimmin tämä jakauma toistuu HS:n kuvavalikoimassa. Eniten muista poikkeaa Pohjalainen, jonka aineistossa peräti 84 prosenttia on toimintakuvia, lausunnon antaja -kuvien osuus on vain 8 prosenttia. Suhteellisesti eniten henkilökuvia nähdään Aamulehdessä, Kalevassa ja Satakunnan Kansassa. Niissä on toimintakuvia vain hiukan yli puolet, kun taas lausunnon antajia on miltei 40 prosentissa kuvia.

Noin kaksi kolmasosaa kaikista jutuista ja kuvista julkaistaan ulkomaansivuilla, noin 12 prosenttia etusivulla ja 10 prosenttia kotimaansivuilla. Muilla osastoilla määrät ovat vaatimattomia, esimerkiksi talous- ja kulttuurisivuilla vain noin 1–2 prosenttia. HS:ssa valokuvat jakautuvat tasaisimmin eri osastoille ja ainoana tutkituista lehdistä siinä julkaistaan kuvia kaikilla osastoilla. Muissa lehdissä yli 60 prosenttia kuvista julkaistaan ulkomaansivuilla. Kalevassa, Karjalaisessa ja Pohjalaisessa tämä osuus on 80 prosentin tienoilla. Viikonvaihdosivujen osuus on huomattavan suuri HS:ssa – niillä on julkaistu peräti viidenes kuvista. Koko tutkimuksessa vain 18 kuvaa on julkaistu viikonvaihdosivuilla, niistä 15 HS:ssa. Myös kulttuurisivujen kuvista suurin osa on julkaistu HS:ssa.

Kuvien teemallisessa tarkastelussa suurin yksittäinen kuvaryhmä on ”Tanskan symbolien polttaminen”. Näitä kuvia on 66 (18 %) (taulukko 3). Seuraa-

15.3.2007 13:03:07

Lausunnonantajiksi on tässä tutkimuksessa luettu sellaiset valokuvalla esitetyt henkilöt, joita on haastateltu aiheesta tai jotka ovat muutoin kommentoineet sitä. Lausunnonantajia on tarkasteltu kolmen eri muuttujan avulla. Yhtäältä on määritelty lausujan status – onko hän poliittinen tai uskonnollinen johtaja, aiheen asiantuntija vai tavallinen kansalainen. Toisaalta on huomioitu se, onko lausuja muslimi. Kolmanneksi on katsottu vielä tarkemmin uskonnollista ulottuvuutta suhteessa lausujan kansallisuuteen.

Taulukosta 4 ilmenee, että kaksi kolmasosaa lausunnonantajia esittävistä kuvista on ei-muslimeista ja loput muslimeista. Muslimit esiintyvät lausunnonantajina näin muodoin erittäin satunnaisesti. Suurin määrä kuvia on Helsingin Sanomissa (6) ja vähiten Pohjalaisessa (1). Kun määrät jäävät näin ole-mattomiksi kaikissa lehdissä, muslimeita esittävää kuvastoa dominoivat siten tämän tutkimuksen aineistossa kokonaisuudessaan yksiselitteisesti toiminta-kuvien väkivaltaiset ja aggressiiviset teemat.

	AL	ESS	HS	Kal.	Karj.	LK	Pohj.	SK	SS	kpl
Ei-muslimit	15	4	11	13	4	1	1	11	5	65
Muslimit	4	4	6	4	5	3	1	2	2	31
	19	8	17	17	9	4	2	13	7	96

Taulukko 4. Muslimit lausunnonantajina pilakuvakiistan valokuvissa.

Maltilliset maakunnat, ehdoton pääkaupunki?

Suomalaisten sanomalehtien tulkinnat kriisistä poikkeavat toisistaan yllättävän paljon. Tämä ilmenee ennen muuta siinä, miten tutkitut lehdet nojautuvat näkemystensä perusteluissa sellaisiin perimmäisiin käsitteisiin, kuten sananvapauteen, sananvastuuseen ja uskonnollisten tunteiden ja arvojen kunnioittamiseen. Suhtautuminen pilakuvakiistan osapuoliin on jonkin verran yhdenmukai-

sempaa. Pääosassa pääkirjoituksia voittopuolisesti arvostellaan joko lievästi tai jyrkästi muslimimaissa tapahtunutta, pilakuvakiistaan liittynyttä mellakointia. Sen sijaan Tanskan ja Jyllands-Postenin toimien arvostelu on enimmäkseen lievempää, tai sitä tasapainotetaan muslimimaiden reaktioiden kritisoinnilla.

Tämän tutkimuksen muuttujilla arvioituna äärilaitoja edustavat Pohjalainen, Lapin Kansa ja Helsingin Sanomat. Näistä kaksi ensin mainittua sijoittuvat asennekartalla vastakkaisiin kulmauksiin. Lapin Kansan pääkirjoitusten lähestymistapaa hallitsee uskonnollisten tunteiden ja arvojen ensisijaisuuden korostaminen. Se myös tuomitsee johdonmukaisimmin ja jyrkimmin tanskalaisen toimet kriisin yhteydessä. Pohjalainen taas arvostelee kovin sanoin islamilaisia maita yleisesti ja muslimien mellakointia erityisesti ja puolustaa vahvasti sananvapautta.

Helsingin Sanomat on vielä Pohjalaistakin ehdottomampi sananvapauden absoluuttisuudessa. Lehtien linjat eroavat kuitenkin siinä, että HS moittii selvemmin Tanskaa ja Jyllands-Postenia. Kuvien määrällinen analyysi osoittaa, että lukuun ottamatta varsinaisten kohokuvien suoranaista esittämistä, HS pyrkii – sananvapauden nimissä – kaikin mahdollisin keinoin tuomaan esille kriittistä tai muslimien ärsytyskynnystä hipovaa aineistoa. Ainoana tutkituista lehdistä HS myös jättää oven raolleen varsinaisten pilakuvien julkaisulle.

Vaikka Helsingin Sanomien pääkirjoituksissa esittämä virallinen linja on erittäin jyrkkä, se ei tarkoita yksipuolisuutta aiheen käsittelyssä. Lehti antaa juttutyypeillään ja kuvituksellaan tapahtuneesta kattavimman, laajimman ja sävykkäimmän kuvan. Myös tässä Pohjalainen ja HS eroavat toisistaan. Pohjalaisessa on koko tutkimuksessa niukimmin aiheeseen liittyviä kuvia, ja yhtä kuvaa lukuun ottamatta niitä julkaistaan ainoastaan etusivulla ja ulkomaanosastolla. Pohjalaisessa on myös lukumääräisesti kaikkein vähiten kuvia muslimeista lausunnonantajina ja selvästi eniten toimintakuvia.

Suhteellisesti eniten henkilökuvia nähdään Aamulehdessä, Kalevassa ja Satakunnan Kansassa. Ainakin Aamulehdessä ja Kalevassa tämä saattaa olla yhteydessä näiden lehtien pääkirjoitusten voittopuolisesti neuvottelevaan lähestymistapaan, mitä tulee sananvapauden ja vastuun väliseen painiin.

Syyskuussa 2006 koettiin kaksi uutta tapahtumaa, joiden yhteydessä viestimet joutuivat uudelleen punnitsemaan suhtautumistaan muslimien suuttumukseen. Syyskuun puolivälissä paavi Benedictus XVI piti puheen, joka islamilaisissa maissa laajalti tulkittiin islamin kritiikiksi. Kuun lopulla berliniläinen teatteri peruutti Mozartin Idomeneo-oopperan esitykset. Syy oli loppukohtauksen kuvaelma, jossa lavalla nähdään profeettahahmojen – mukaan lukien Muhammed – irtileikattuja päitä. Islamilaiset piirit tuohtuivat tästä.

Tässä artikkelissa esitellyn asetelman seuranta tutkimuksella voitaisiin selvittää lehtien reaktioita näihin syyskuisiin selkkauksiin. Tällöin voitaisiin katsoa, edustavatko talvella 2006 muodostuneet suhtautumistavat pysyvämpää asen-

noitumista vai onko muutosta tapahtunut tai argumentaatio vaihtunut. Kun puhutaan sananvapaudesta, onko maakuntien ääni yhä maltillisempi tai jopa vastakkainen Helsingin Sanomiin nähden? Helsingin Sanomat nimittäin näyttää pysyneen johdonmukaisena tammi-helmikuussa painottamalleen sananvapauden absoluuttisuutta puolustavalle näkemykselle. Tätä todistavat kaksi syyskuista pääkirjoitusta, ”Muslimien ei pitäisi suuttua paaville” (16.9.2006) ja ”Ooppera häpäisi itsensä” (28.9.2006).

YTT Anssi Männistö työskentelee visuaalisen journalismin lehtorina Tampereen yliopiston tiedotusopin laitoksella.

Viitteet

- 1 Jutuiksi on laskettu lehden koko toimituksellisen aineiston kirjoitukset, jotka tavalla tai toisella käsittelevät pilakuvakiistaa. Pienimmät jutut ovat tällöin etusivun vinkkejä ja suurimmat usean sivun mittaisia viikonvaihdeseivujen reportaaseja. 814 jutun otokseen ei kuitenkaan sisälly muut lehdet -palstan, eikä yleisönosaston kirjoituksia. Yleisönosaston valokuvat on otettu mukaan, koska ne ovat toimituksen tuottamaa aineistoa. Jos juttu kertoo yleisesti esimerkiksi Tanskasta, Lähi-idästä tai islamista, mutta siinä ei erityisesti viitata pilakuvakiistaan, sitä ei ole otettu mukaan otokseen. Tämän määritelmän vuoksi ulkopuolelle on jätetty esimerkiksi HS:n kulttuurisivujen juttu (3.2.). Kuvien mukaan ottamisessa otokseen on käytetty muutaman kerran tapauskohtaista harkintaa. Jos esimerkiksi laajan jutun pääaihe on muu kuin pilakuvakiista ja siihen viitataan vain ohimennen, eivätkä siis otsikko, ingressi, väliotsikot, kuvatekstit tai kuvan sisältö millään tavoin liity tutkimuksen aiheeseen, juttu on sisällytetty otokseen, mutta kuvaa ei.
- 2 Otoksen ulkopuolelle jäivät mm. monet kirjoitukset, joissa kritisoitiin Suomen valtiojohdon edustajien enimmäkseen hätäisiksi luonnehdittuja reaktioita, kun he pyysivät anteeksi suomalaisella internet-palstalla julkaistuja karikatyyrejä. Pois jätettiin myös lehden ulkopuolisten asiantuntijoiden kirjoitukset.
- 3 Tämä artikkeli on osa professori Risto Kuneliuksen johtamaa kansainvälistä tutkimusprojektia ”Sananvapaus uutisaiheena”, jota rahoittaa Sanomain säätiö. Tässä mainittu saksalainen aineisto on projektin Saksan-ryhmän kokoama ja tätä artikkelia varten pyydetty. Saksalaisryhmän jäsenet ovat Désirée Gloede, Oliver Hahn ja Roland Schröder.
- 4 Huomioita metodin käytöstä. Kuvioon 1 olisi mahdollista lisätä yksittäisen kirjoituksen sijoituksen kohdalle esimerkiksi apuviivoja tai numeroita, tarvittaessa värien avulla. Niillä osoitettaisiin kirjoitukseen mahdollisesti sisältyvien vastakkaisten argumenttien intensiteetti. Nyt kaaviosta on luettavissa vain lopputulos. Tosiasiassa etenkin ”asennekartan” keskivaiheilla olevat sijoitukset ovat yleensä tulosta ”neuvottelevien” tai ”vastakkaisten” diskurssien kamppailusta. Yhtäältä kirjoituksessa voidaan tuomita pilakuvakiistaan liittyvät, joissakin muslimimaissa harjoitetut väkivallanteot, mutta toisaalta voidaan kritisoida Tanskaa. Tällöin lopullinen sijoitus pystyasteikolla on tulos erotuksesta, jossa suuremman lukuarvon saaneesta arvosta

vähennetään pienempi arvo. Jos siis kirjoitus esimerkiksi tuomitsee muslimien tekemät iskut ulkomaisiin lähetystöihin voimakkaasti, se saa pystyakselin ylemmällä asteikolla arvon 3. Jos samassa kirjoituksessa kritisoidaan tanskalaisia melko voimakkaasti, se saa pystyakselin alemmalla asteikolla arvon 2. Tällöin lopullinen sijoitus on 3 miinus 2, eli 1 pystyakselin ylemmällä asteikolla. Kirjoituksessa on siten enemmän muslimeita tuomitsevia painotuksia kuin tanskalaisia kritisoivia. Jos kirjoituksessa tai sen jossain osassa taas pelkästään kuvaillaan ulkomaisiin lähetystöihin joissakin Lähi-idän maissa kohdistuneita tuhotöitä tai sananvapaus mainitaan vain käsitteenä ilman, että siihen otetaan kantaa, on kirjoitukselle annettu kyseisellä muuttujalla arvo 0. Oman huomionsa vaatisi myös se, että kirjoituksessa voidaan lausua pystyakselilla esitetyn väitteen negatiota puolustavia näkemyksiä. Toisin sanoen: kirjoituksessa voidaan todeta, että tanskalaiset ovat reagoineet oikein tai että muslimit ovat ”alireagoineet”. Tämä jälkimmäinen on lähinnä teoreettinen mahdollisuus, eikä se myöskään esiinny aineistossa.

Lähteet

Fairclough, Norman (1997) *Miten media puhuu?* Tampere: Vastapaino.